

המחקר הנרטיבי כפרדיגמת מחקר פרשנית

גבריאלה ספקטור-מרזל

לפני שלושה עשורים התחולל "מפנה נרטיבי" במדעי החברה, שבמסגרתו התפשט השימוש בנרטיב ככלי לחקר המציאות האנושית. התפיסה שסיפורים - נרטיבים - הם סכמה קוגניטיבית עיקרית (Bruner, 1987), ערוצים מרכזיים להקניית משמעויות (Polkinghorne, 1988), אמצעי עיקרי לעיצוב זהות (McAdams, 1993) ובסיס לאינטראקציה (Gergen & Gergen, 1983) הביאה לידי כך שהמחקר הנרטיבי חדר לדיסציפלינות חברתיות מגוונות, ביניהן פסיכולוגיה, אנתרופולוגיה, סוציולוגיה, היסטוריה, בלשנות חברתית, תקשורת, גרונטולוגיה, לימודי מגדר, כמו גם לפרופסיות החברתיות המרכזיות, ביניהן חינוך, עבודה סוציאלית, פסיכותרפיה, ייעוץ וגישה.

מאז שנות ה-80 של המאה הקודמת התפתח שדה המחקר הנרטיבי במהירות. התגבש גוף נרחב של מאמרים, ספרים ופרקים העוסקים בהיבטים תאורטיים, מתודולוגיים ופרקטיים של הנרטיב. נוסדו כתבי עת המוקדשים לנושא (כמו Narrative Inquiry ו-Image & Narrative), ואף פורסם המדריך לחקירה נרטיבית (Clandinin, 2007). גם בישראל הולך המחקר הנרטיבי ותופס תאוצה במחקר החברתי. מספר גדל והולך של מאמרים מדווחים על מחקרים נרטיביים, מונוגרפיות המושתתות על מחקרים נרטיביים ראו אור, וקורסים לתארים מתקדמים מוקדשים לפרדיגמת מחקר זו.

בשנה האחרונה הועשרה הספרות הנרטיבית המקומית בשלוש תרומות מרכזיות: הספר 'מחקר נרטיבי: תאוריה, יצירה ופרשנות' (תובל-משיח וספקטור-מרזל, 2010), הספר הראשון בעברית, המוקדש כולו למחקר נרטיבי ונשען על דוגמאות אמפיריות מהשדה הישראלי; הספר 'מה הסיפור שלך? מודלים לניתוח נרטיבים' (אסף, הלר, טוהר וקינן, 2010), אסופת מאמרים מבוססי-נרטיב שכתבו חוקרות מיחידת המחקר של מכללת קיי; והספר 'ניתוח נתונים במחקר איכותני' (קסן וקרומר-נבו, 2010), שעל אף שאינו מוקדש רק למחקר נרטיבי, שדה מחקר זה זוכה בו לייצוג נרחב.

במה ייחודית ניתנת למחקר הנרטיבי בקבוצת העניין במחקר האיכותני, הפועלת במכון מופ"ת. בשנת 2004 החלה לפעול במסגרת זו קבוצת משנה העוסקת במחקר נרטיבי, תחילה בהנחייתה של פרופ' פרימה אלבז-לוביש, בהמשך בהנחיית ד"ר דינה שקולניק ובשנים האחרונות בהנחייתי, ונידונות בה סוגיות מגוונות הקשורות לעריכת מחקרים נרטיביים. החברות בקבוצה מציגות חלקים ממחקריהן וזוכות למשוב מהקבוצה תוך כדי התהליך המחקרי.

מהו נרטיב?

יש המבחינים בין "נרטיב" ל"סיפור", אולם מרבית החוקרים במדעי החברה משתמשים בשני המונחים באותה משמעות (Riessman, 2008), כך אנהג גם במאמר זה. ההגדרות למונח נרטיב מגוונות. אפשר למקמן על גבי רצף, שבקצהו האחד ההגדרה המצמצמת של הבלשנות החברתית, שלפיה נרטיב הוא יחידת שיח מובחנת, ממוקדת נושאת ומאורגנת על פני ציר זמן. בקצהו האחר הגדרות הנהוגות בהיסטוריה חברתית ובאנתרופולוגיה, הרואות בנרטיב סיפור חיים שלם, הנטווה מחלקי ראיונות, תצפיות ומסמכים. באמצע הרצף נמצאות הגדרות הרווחות בפסיכולוגיה ובסוציולוגיה, הרואות בנרטיבים דיווחים ממושכים על חיים בתוך הקשר, המתפתחים במהלך ראיון יחיד או בראיונות אחדים (Riessman, 2008). בניסיון לשלב את המרכיבים המרכזיים המזוהים עם הצורה הנרטיבית, סמית' וספרקס מגדירים נרטיב כ"סוגה מורכבת שעל פי רוב כוללת פואנטה ודמויות לצד עלילה הקושרת אירועים המגוללים ברצף לאורך זמן ומרחב כדי לספק הסבר או תוצאה כוללים" (Smith & Sparkes, 2009: 2) (ההדגשות במקור).

לצד עמידה על המייחד את הנרטיב מסוגי טקסט אחרים כמו תיאור, ארגומנטציה או שיח של שאלות ותשובות, חשוב להבחין בין סוגים שונים של נרטיבים, המיוצרים בנסיבות הקשריות נבדלות (להצעה של הבחנה אפשרית כזו ראו: ספקטור-מרזל, בדפוס).

התפתחות המחקר הנרטיבי

מחקרים נרטיביים רווחו כבר בסוף המאה ה-19 ובראשית המאה ה-20 בדיסציפלינות החברתיות המרכזיות - היסטוריה, אנתרופולוגיה, פסיכולוגיה קלינית ומעט מאוחר יותר גם סוציולוגיה. ברוח התפיסות ששלטו במחקר החברתי בתקופה ההיא, מחקרים אלה יצאו מתוך "גישה עובדתית" (Alasuutari, 1997). הם ראו בנרטיב שיקוף של ישות קיימת ואובייקטיבית, הנפרדת ממנו, פעם היא מצויה בתוך המספר (זהות, אישיות), ופעם מחוצה לו (קהילה, מבנה חברתי). עם שליטת הפוזיטיביזם במדעי החברה, לקראת אמצע המאה הקודמת, השיטות הביוגרפיות נדחקו הצידה. העניין בהן עלה מחדש לקראת סוף שנות ה-70 ובעיקר בשנות ה-80, בעקבות תהליכים שונים. חלקם התחוללו בתוך האקדמיה ואחרים ב"רחוב" (לפירוט הרקע ההיסטורי של המחקר הנרטיבי ראו: תובל-משיח וספקטור-מרזל, 2010א).

כאשר השיטות הנרטיביות שבו לבימת המחקר לאחר שנים של קיפאון, לא הייתה זו החיאה של המחקר שרווח עשרות שנים קודם לכן. הנרטיב זכה לעדנה מחודשת ככלי מחקר, אולם בתשתית פילוסופית שונה, שהושפעה מהתמורות האפיסטמולוגיות

שהתחוללו במדעי החברה באותן שנים. באופן ספציפי יותר, פינגר ודיינס (Pinnegar & Daynes, 2007) מזהים ארבעה מפנים שהתחוללו במדעי החברה ו"פינו מקום" למחקר נרטיבי: שינוי ביחסים בין חוקרים למשתתפים במחקריהם; מעבר משימוש במספרים לשימוש במילים כנתונים; מעבר מדיון בכללי ובאוניברסלי להתמקדות במקומי וביחודי; והרחבת הקבלה של אפיסטמולוגיות חלופיות. המפנים הללו קראו תיגר על ההנחה הפוזיטיביסטית, שקיימת מציאות אחידה ו"אובייקטיבית". הם הציעו תחתיה תפיסה של ריבוי מציאויות סובייקטיביות, תוצר של הבניה וייחוס משמעות. השיח החדש הדגיש פרשנות, רלטיביזם, הקשר, תרבות ושפה כגורמים מרכזיים בעיצוב המציאות החברתית. באשר לנרטיב, התפיסה ה"עובדתית" הומרה בראייה הבנייתית ודיסקורסיבית, שלפיה הנרטיב מעוגן בתוך מעגלי הקשר, נתון לקונוונציות של שיח, מסופר לקהל מוגדר, טוען טענה ומשרת פונקציה (Alasuutari, 1997). ההבנה העכשווית גורסת אפוא שנרטיב לא (רק) מבטא זהות/אישיות/חיים, הוא גם מכונן אותם. זהות אינה נתפסת כמבנה אובייקטיבי הקיים מראש, אלא כישות דינמית המובנית באמצעות הסיפורים שאנו מספרים על עצמנו (לפירוט ראו: ספקטור-מרזל, בדפוס).

הפרדיגמה הנרטיבית

מהו מחקר נרטיבי? בתשובה לשאלה זו, יש המדגישים את התשתית הפילוסופית הפוסט-מודרנית שבבסיס המחקר הנרטיבי, ומצביעים על עצם העיסוק בסיפורים כמייחד אותו ממחקרים איכותניים-פרשניים אחרים (Pinnegar & Daynes, 2007). לתפיסתו, ראייה זו רחבה מדי ומטשטשת את התשתית הפילוסופית הייחודית של המחקר הנרטיבי. מנגד, אחרים מדגישים שהמחקר הנרטיבי הוא בראש ובראשונה שיטת מחקר (ראו, למשל, כותרת המשנה של המדריך לחקירה נרטיבית: "מיפוי של מתודולוגיה" [Clandinin, 2007]). תפיסה זו היא בעיני צרה מדי, שכן היא מנתקת בין פילוסופיה למתודולוגיה.

לאחרונה הצגתי את הרעיון שמחקר נרטיבי הוא הרבה מעבר למתודולוגיה, שכן הוא מבוסס על תפיסת עולם ואדם מוגדרת. תפיסת עולם זו איננה רק פרשנית או פוסט-מודרנית, אלא היא טומנת בחובה ראייה ספציפית על אודות מקומם של נרטיבים בעולמנו. הצעתו, כי הכתיבה הענפה על המחקר הנרטיבי, כפי שהתגבשה בפאזה הפוסט-מודרנית שלו, מניחה את היסוד לזהות את הפרדיגמה הנרטיבית (ספקטור-מרזל, 2010; Spector-Mersel, 2010).

פרדיגמה היא "מערך של אמונות יסוד... שעניינן עקרונות ראשוניים" ו"מייצגת ראיית עולם המגדירה למחזיק בה את טבעו של העולם", את מקומו של הפרט בו ואת טווח היחסים האפשריים כלפי עולם זה" (Guba & Lincoln, 1994: 108), ההדגשות

במקור). לתפיסתי, גוף הידע שהצטבר מאז המפנה הנרטיבי עונה להגדרה זו. באופן ספציפי, הוא כולל טענות ייחודיות באשר לשלושת המרכיבים הבסיסיים של פרדיגמה: אונטולוגיה (מהו טבעם של האדם ושל המציאות), אפיסטמולוגיה (כיצד ניתן להכיר את המציאות) ומתודולוגיה (מהו האופן שבו אנו מכירים את העולם או משיגים ידע עליו) (Denzin & Lincoln, 2005).

הפרדיגמה הנרטיבית מצויה תחת קורת הגג של המחקר האיכותני, המושתת על גישה פרשנית ונטורליסטית, המבקשת לחשוף את המשמעות שאנשים נותנים לעצמם ולתופעות בעולם (Denzin & Lincoln, 2005). למחקרים האיכותניים-פרשניים מסד רעיוני ומתודולוגי משותף, אולם הם אינם עשויים מקשה אחת. דנזין, לינקולן וגובה מזהים פרדיגמות פרשניות הכלולות תחת ה"משפחה" של המחקר האיכותני: קונסטרוקטיביסטית, פמיניסטית, אתנית, מרקסיסטית/ביקורתית, משתפת, לימודי תרבות ותאוריה קווירית (Denzin & Lincoln, 2005; Guba & Lincoln, 2005). אני מציעה לזהות את הפרדיגמה הנרטיבית כפרדיגמה פרשנית נוספת, המגלה קווי דמיון לפרדיגמות האיכותניות האחרות, אולם יש לה גם מאפיינים ייחודיים המבחינים אותה מהן. בדומה לפרדיגמות האחרות, אין הפרדיגמה הנרטיבית מאופיינת באחידות פנימית. במקום זאת, זו מסגרת רחבה שמתקיימות בה גישות, אוריינטציות תאורטיות ופרקטיקות ניתוחיות שונות.

להלן אציג בקצרה את הפרדיגמה הנרטיבית על פי שלושת הממדים הפרדיגמטיים הבסיסיים - אונטולוגיה, אפיסטמולוגיה ומתודולוגיה. תיאור זה מבוסס על הפרק "מגישה נרטיבית לפרדיגמה נרטיבית" (ספקטור-מרזל, 2010א), הנדרש גם לממדים נוספים של הפרדיגמה הנרטיבית.

אונטולוגיה

כמרבית הפרדיגמות הפרשניות, הפרדיגמה הנרטיבית תופסת את המציאות החברתית כישות מובנית ואף מדומינת, גמישה ורב-משמעית, ואת האדם כיצור פרשני המייחס משמעויות לעצמו ולעולמו. אולם היא ספציפית יותר, בהתמקדה בסיפור כמושג מפתח. על פי האונטולוגיה הנרטיבית, המציאות החברתית היא בראש ובראשונה מציאות סיפורית, והאדם הוא בעל "טבע סיפורי" (Sarbin, 1986). ההבנה הסיפורית של המציאות החברתית מדגישה את מקומם המרכזי של נרטיבים בהווייתנו. באמצעות סיפורים אנו משיגים תחושה של זהות קוהרנטית והמשכית (Alasuutari, 1997; McAdams, 1993), מתקשרים עם אחרים (Gergen & Gergen, 1983), לומדים את התרבות ומכוונים את התנהגויותינו. המציאות החברתית היא נרטיבית גם ברמת הכלל: משפחות מספרות סיפורים העוברים מדור לדור, עמים ודתות יוצרים לעצמם זהות משותפת באמצעות סיפורים, ואמצעי התקשורת מוסרים לנו את ה"מציאות" דרך

סיפורים. לאור ההשפעה ההדדית בין סיפור לחיים (Bruner, 1987), סיפורים אלה אינם רק מבטאים נסיבות חיים; הם משפיעים עליהן ולעתים מעצבים אותן.

אפיסטמולוגיה

גם בנוגע לאפיסטמולוגיה, הפרדיגמה הנרטיבית חולקת הנחות יסוד עם פרדיגמות פרשניות אחרות, בעיקר עם הקונסטרוקטיביסטית. היא גורסת שאנו מבינים את עצמנו ואת עולמנו באמצעות תהליכים של פרשנות ושל ייחוס משמעויות, שהם סובייקטיביים ומעוגני תרבות. אולם כיצד, בדיוק, אנו תופסים את המציאות ומפרשים אותה? התשובה של הפרדיגמה הנרטיבית היא: באמצעות סיפורים. הנרטיב מתואר כ"עיקרון מארגן" (Sarbin, 1986) של החוויה האנושית וכערֹץ מרכזי להקניית משמעויות לעצמנו ולעולם (Polkinghorne, 1988). החשיבה הנרטיבית היא אחת משתי צורות החשיבה האנושיות בצד החשיבה הפרדיגמטית, והיא הרלוונטית למציאות החברתית (Bruner, 1987). ה"אינטליגנציה הנרטיבית" - היכולת לחבר ולהבין את סיפור חיינו - נתפסת כאינטליגנציה ראשונית, המאפשרת אין-ספור תהליכים אינטגרליים לקיום האנושי: רגשות, פעולות, החלטות, זהות והחוויה עצמה (Randall, 1999).

הפונקציות המגוונות של הסיפור מתאפשרות הודות לטבעו ההוליסטי. הנרטיב הוא צומת המפגיש בין ממדים שונים: ייחודיות, תרבות (Bruner, 1994), פעולות ועולם פנימי (Greimas, as cited in Bruner, 1987); עבר, הווה ועתיד; פרט וקולקטיב (ספקטור-מרזל, 2008).

לפרדיגמה הנרטיבית תפיסה מגובשת באשר לנסיבות שבהן אנו מפיקים את סיפורינו. ראשית, נרטיבים נטועים בתוך הסיטואציה העכשווית של המספר. סיפור העבר או העתיד נעשה לעולם מנקודת מבט של ההווה. שנית, כל נרטיב הוא תוצר של תהליכי ברירה, מודעים ובלתי-מודעים, מתוך טווח של חלופות המצויות בהיסטוריית החיים של המספר (לפירוט תהליך הברירה הנרטיבית ראו: ספקטור-מרזל, 2010). שלישית, נרטיבים נטועים בתוך מגוון של הקשרים: הקשר מקרו - המצב החברתי, הביטחוני, הכלכלי והפוליטי של החברה שבה חי המספר בעת סיפור הסיפור; הקשר מיקרו - המעגל המצומצם בחיי המספר, הכולל אירועים שהתחוללו או העתידים להתחולל סמוך לזמן הסיפור, מצב רוח כללי וכדומה; והקשר מיקרו - הקהל הנוכח או המדומיין, המקום שבו הסיפור מסופר, המסגרת (setting) שבה הוא מסופר: מפגש חברתי ספונטני, מחקר, טיפול והטריגר/הזמנה לסיפור. רביעית, סיפורים מקיימים דיאלוג עם עלילות המפתח של התרבות, המבטאות את "החיים הראויים" בחברה מסוימת בזמן נתון.

לאור מגוון זה של השפעות, ברור כי אין בידינו חופש מוחלט ב"כתיבת" סיפורינו. חופש זה מוגבל על ידי ההקשרים שבהם אנו מספרים אותם, על ידי גורמים של מבנה

חברתי, על ידי מאגר הסיפורים המקובלים בחברתנו בזמן נתון, ובידי נסיבות חיים כגון גיל, מגדר, השתייכות אתנית ומעמדית, מצב בריאות, מצב משפחתי ומצב כלכלי.

מתודולוגיה

מתודולוגיה איננה רק אוסף של טכניקות, והיא מעוגנת בהנחות תאורטיות בסיסיות באשר לתפיסה של המציאות. האונטולוגיה והאפיסטמולוגיה של הפרדיגמה הנרטיבית משליכות אפוא על המתודולוגיה שלה, וזאת בשלושה היבטים מרכזיים: החומרים המשמשים כנתוני המחקר, שיטות האיסוף או ההפקה של הנתונים ודרכי הניתוח שלהם.

אשר לחומרים המשמשים כנתוני מחקר, המתודולוגיה הנרטיבית מתמקדת בסיפורים. אם המציאות החברתית היא מציאות סיפורית, ואנו מכירים אותה ומבינים אותה באמצעות סיפורים, הרי שסיפורים הם הכלי המתבקש לחקר המציאות האנושית על מגוון רבדיה: האישי (נרטיבים עצמיים), הקולקטיבי (נרטיבים של קהילות, ארגונים, עמים וכדומה), התרבותי (עלילות מפתח) ואף האוניברסלי (לדוגמה, לימוד של תהליכים קוגניטיביים באמצעות חקר נרטיבים). הנתונים של כל מחקר נרטיבי הם אפוא סיפורים - כתובים וְדבורים, אישיים וקבוצתיים, סיפורי חיים ונרטיבים עצמיים תחומים ועוד. ברובם המוחלט סיפורים אלה מבוססים על מילים, אולם לאחרונה הולך ומתפתח כיוון חדש במחקר הנרטיבי הבוחן נרטיבים כדימויים ויזואליים (Riessman, 2008).

השיטות שבאמצעותן חוקרים נרטיביים אוספים או יוזמים את הפקתם של הסיפורים לקוחות מהמאגר המוכר במחקר האיכותני - תצפית, ריאיון, קבוצת מיקוד, חיפוש בארכיונים ועוד. אולם השימוש שלהם בטכניקות אלה ממוקד בסיפור. יש שהסיפורים שאנו מבקשים לבחון סופרו כבר - כמו ספרים אוטוביוגרפיים או מסמכים היסטוריים. במקרים אלה, עלינו לתור אחר הסיפורים הרלוונטיים בספריות, בארכיונים או באמצעי התקשורת. אולם לעתים מזומנות הסיפורים המעניינים אותנו יסופרו כחלק מהמחקר עצמו. במקרים אלה יש להבחין בין סיפורים שנאספים - באמצעות תצפית - לאלה המופקים במהלך ריאיון או קבוצת מיקוד. במקרה הראשון הסיפורים מסופרים במסגרת ה"טבעית" של חיי המספרים והקהל הישיר שלהם איננו החוקרת. במקרה של ראיונות וקבוצות מיקוד, לעומת זאת, הסיפורים נוצרים "לכבוד" החוקרת. הם מסופרים לה (ובמקרה של קבוצת מיקוד גם למשתתפי מחקר נוספים) ומושפעים מהאופן שבו המשתתפים מבינים את מטרת המחקר, ממטרותיהם בסיפור הסיפור לחוקרת ומהאינטראקציה הבין-אישית בינם לבינה.

באשר לשיטות הניתוח של הסיפורים, פרשנות העולה בקנה אחד עם הפרדיגמה הנרטיבית חייבת, לדעתי, להתאפיין בשני עקרונות בסיסיים. העיקרון הראשון הוא

התייחסות לסיפור כאל מושא לבחינה. הואיל והסיפור איננו תמונת ראי של תופעה שמחוצה לו, גם מחקרים המתעניינים בתופעות ש"מעבר" לסיפור חייבים להידרש לאופנים שבהם הן מיוצגות בו. העיקרון המתודולוגי השני צומח מהאפיסטמולוגיה הנרטיבית המדגישה את טבעו ההוליסטי של הסיפור. בהתאם לה, ניתוח נרטיבי מושתת על אסטרטגיה הוליסטית בארבעה מובנים עיקריים (Spector-Mersel, 2010): (א) אימוץ של פריזמה רב-ממדית ואינטר-דיסציפלינרית; (ב) התייחסות לסיפור כאל יחידה שלמה (Riessman, 2008; Mishler, 1986); (ג) התייחסות לתוכן וצורה; (ד) התייחסות להקשרים.

הערות לסיכום

בעשורים האחרונים אנו עדים להתפשטות של המחקר הנרטיבי בדיסציפלינות השונות של מדעי החברה בחו"ל וגם בארץ. לנוכח הראייה האינטר-דיסציפלינרית של הפרדיגמה הנרטיבית, מחקר נרטיבי טומן בחובו עושר של אפשרויות באשר לסוג החקירה (מחקר בסיסי, מחקר הערכה ועוד), האוריינטציה התאורטית, שאלות המחקר ומשתתפי המחקר. אולם לנוכח הפופולריזציה של המונח "נרטיב" בשיח הציבורי והאקדמי כאחד, חשוב לזכור שמחקר נרטיבי הוא סוג ייחודי של חקירה, המושתת על הנחות אונטולוגיות ואפיסטמולוגיות מוגדרות, וכולל עקרונות מתודולוגיים מובחנים. לא כל מחקר העושה שימוש במילים הוא נרטיבי, ומחקר נרטיבי אינו שם נרדף למחקר איכותני. שימוש היתר שעושים חוקרים איכותניים בטרמינולוגיה נרטיבית (Smith & Riessman & Quinney, 2005; Sparkes, 2009) הוא בעייתי בעיניי, משום שהוא מנתק את המחקר הנרטיבי מהתשתית התאורטית והמתודולוגית שלו ומטשטש את הגבולות בינו לבין מחקרים איכותניים אחרים. זיהוי הפרדיגמה הנרטיבית מאיר את הקשר הבלתי ניתק בין שלושה מרכיבים אלו ומהווה עוגן לדיון בגבולות של מחקר נרטיבי בתוך המשפחה הגדולה והמגוונת של מחקר איכותני.

חשוב גם לזכור, כי יתרונו של הנרטיב - בהיותו חלק עיקרי מחיינו, החוקרים, ולפיכך מבנה מוכר ו"ידידותי", בעיקר בהשוואה לשיטות כמותיות-סטטיסטיות הזרות לחיי היום-יום שלנו - עשוי להפוך לחיסרון. כפי שמציעות קלנדינין, פשוור ואור (Clandinin, Pushor & Orr, 2007), ההקשבה לנרטיבים יוצרת תחושת נוחות בקרב אנשי חינוך, הגורמת להם לעתים לתפוס את המחקר הנרטיבי כסוג מחקר קל, תוך התעלמות ממגוון המורכבויות המאפיינות אותו. תחושת הנוחות ועמה האיום המקופל בתוכה, רלוונטית גם לחוקרים ממקצועות אנוש אחרים, כמו עובדים סוציאליים, פסיכולוגים ויועצים. בדרגות פחותות יותר, היא משותפת לכל חוקר - באשר הוא אדם. לאור זאת, כל מי שמבקש לאמץ את הפרדיגמה הנרטיבית כשיטת מחקר, צריך שיהיה מודע לא רק לשלל האפשרויות שהיא מזמנת, ליצירתיות, לעניין ולהנאה הכרוכים בה,

אלא גם למורכבות הטבועה בה ולתביעות האקדמיות, האתיות ולעתים הבין-אישיות, שהן חלק בלתי נפרד ממנה.

מקורות

אסף, מ', הלר, ע', טוהר, ו' וקינן, ע' (2010). מה הסיפור שלך? מודלים לניתוח נרטיבים. באר-שבע: הוצאת אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

ספקטור-מרזל, ג' (2008). צברים לא מזדקנים: סיפורי חיים של קצינים בכירים מדור תש"ח. ירושלים: מאגנס.

ספקטור-מרזל, ג' (2010א). מגישה נרטיבית לפרדיגמה נרטיבית. בתוך ר' תובל-משיח וג' ספקטור-מרזל (עורכות), מחקר נרטיבי: תיאוריה, יצירה ופרשנות (עמ' 45-80). ירושלים ותל-אביב: מאגנס ומכון מופ"ת.

ספקטור-מרזל, ג' (2010ב). מנגנוני ברירה בטענה של זהות סיפורית. בתוך ל' קסן ומ' קרומר-נבו (עורכות), ניתוח נתונים במחקר איכותני (עמ' 63-96). באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

ספקטור-מרזל, ג' (בדפוס). הסיפור אינו כל הסיפור: תעודת הזהות הנרטיבית. מגמות: רבעון למדעי ההתנהגות.

קסן, ל' וקרומר-נבו, מ' (עורכות) (2010). ניתוח נתונים במחקר איכותני. באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

תובל-משיח, ר' וספקטור-מרזל, ג' (2010א). מבוא כללי: מחקר נרטיבי - הגדרות והקשרים. בתוך ר' תובל-משיח וג' ספקטור-מרזל (עורכות), מחקר נרטיבי: תיאוריה, יצירה ופרשנות (עמ' 7-42). ירושלים ותל-אביב: מאגנס ומכון מופ"ת.

תובל-משיח, ר' וספקטור-מרזל, ג' (2010ב). מחקר נרטיבי: תיאוריה, יצירה ופרשנות. ירושלים ותל-אביב: מאגנס ומכון מופ"ת.

Alasuutari, P. (1997). The discursive construction of personality. In A. Lieblich & R. Josselson (Eds.), *The narrative study of lives* (pp. 1-20). Thousand Oaks, CA: Sage.

Bruner, J. (1987). Life as narrative. *Social Research*, 54, 12-32.

Bruner, J. (1994). The remembered self. In U. Neisser & R. Fivush (Eds.), *The remembering self* (pp. 41-54). Cambridge, MA: Cambridge University Press.

Clandinin, D. J. (Ed.) (2007). *Handbook of narrative inquiry: Mapping a methodology*. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Clandinin, D. J., Pushor, D., & Orr, A. M. (2007). Navigating sites for narrative inquiry. *Journal of Teacher Education*, 58(1), 21-35.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2005). Introduction: The discipline and practice of qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (3rd ed., pp. 1-32). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Gergen, K. J. & Gergen, M. M. (1983). Narratives of the self. In T. R. Sarbin, & K. E. Scheibe (Eds.), *Studies in social identity* (pp. 254-273). New York: Praeger.
- Guba, E. G. & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105-117). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Guba, E. G. & Lincoln, Y. S. (2005). Paradigmatic controversies, contradictions, and emerging confluences. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *The Sage handbook of qualitative research* (3rd ed., pp. 191-215). Thousand Oaks, CA: Sage.
- McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: William Morrow.
- Mishler, E. G. (1986). *Research interviewing: Context and narrative*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Pinnegar, S., & Daynes, J. G. (2007). Locating narrative inquiry historically. In D. J. Clandinin (Ed.), *Handbook of narrative inquiry: Mapping a methodology* (pp. 3-34). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Polkinghorne, D. E. (1988). *Narrative knowing and the human sciences*. New York: State University of New York Press.
- Randall, W. L. (1999). Narrative intelligence and the novelty of our lives. *Journal of Aging Studies*, 13, 11-28.
- Riessman, C. K. (2008). *Narrative methods for the human sciences*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Riessman, C. K. & Quinney, L. (2005). *Narrative in social work. Qualitative Social Work*, 4, 391-412.
- Sarbin, T. R. (1986). The narrative as root metaphor for psychology. In T. R. Sarbin (Ed.), *Narrative psychology: The storied nature of human conduct* (pp. 3-21). New York: Praeger.

- Smith, B. & Sparkes, A. (2009). Narrative inquiry in sport and exercise psychology: What can it mean, and why might we do it? *Psychology of Sport and Exercise, 10*, 1-11.
- Spector-Mersel, G. (2010). Narrative research: Time for a paradigm. *Narrative Inquiry, 20*(1), 205–225.